

- H. Sanborn*: The Dogma of Non—Transference (Peabody Journal of Education. IV. [1927] sept. 67—80 ll.)
- P. Sandiford*: Educational Psychology. 1928 (XIV. fej.)
- C. E. Skinner, I. M. Gast, H. C. Skinner*: Readings in Educ. Psychology. New-York. 1926 (XIX. fej.)
- W. G. Sleight*: Memory and Formal Training. (British Journal of Psychology. IV. [1911] 386—457 ll.)
- C. Spearman*: Nature of Intelligence and Principles of Cognition. New-York. 1923.
- The Abilities of Man. New-York. 1927.
- D. Starck*: The Transfer of Training in Arithmetical Operations. (Journal of Educ. Psychology II. [1911] 209—213 ll.)
- E. L. Thorndike*: Educational Psychology. New-York. 1913. (II. köt. XII. fej.)
- " " " Mental Discipline in High School Studies. (Journal of Educ. Psychol. XV. [1924] jan.-febr. 1 - 22 és 183—189 ll.)
- " " " —*Woodworth*: The Influence of Improvement in one Mental Function upon the Efficiency of other Functions (Psychol. Review. VIII. [1901] 247—261., 384—395., 556—564 ll.)
- O. H. Werner*: The Influence of the Study of Modern Foreign Languages on the Development of Desirable Abilities in English. (Studies in Modern Languages Teaching, XVII. [1930] 97—145 ll. New-York).
- A. F. West*: The Value of the Classics. Princeton. 1917. (I. II. III. fej.)
- R. H. Wheeler—F. T. Perkins*: Principles of Mental Development. New-York. 1932. (XVII. fej.)
- G. M. Whipple*: Transfer of Training (27. Yearbook. N. S. S. E., Pr. II. Bloomington, 1928).
- H. Woodrow*: The effect of Type of Training upon Transference (Journal of Educational Psychology, XVIII. [1927] márc. 159—172 ll.)
- C. Woody*: The Influence of the Teaching of French ont the Acquisition of the English Vocabulary. (Studies in modern Languages Teaching, XVII. New-York 1930, 146—179 ll.)

A mai középiskola

Szaccikkek kissé szürke özönén túl alig csendül bele a kérdés a nemzet egyetemének fülébe. Hogy néha mégis erőteljesebb a figyelmelés, azt inkább egy-egy rém-riporttá színezhető újságcikknek lehet köszönni. Pedig mennyi szólam hangzik el nap-nap mellett, hányszor öblösödik fel: „Ti vagytok a nemzet virága, ti vagytok a jövő!” De mindez nem az ébredés kürtszava. Joggal állapíthatta meg egyik utóbbi beszédében kultuszminiszter úr, hogy a művelt magyar közvélemény nincs eléggé tisztában az iskolai, a nevelési reformok szükségességével és az újjászervezési munka időszerűségével. Mert a középiskola kérdése, sok jó-akarattal mellett is, szintén belegördült a válság kerékvágásába s egyelőre

— bár vannak biztató jelek — abban gördül tovább. A magyarság változott életfeltételei, az átalakuló körülmények a középiskolát sem hagyhatták mozdulatlanok. A „mit?“, „hogyan?“ felvetődött s a „mikorra?“ talán itt sürget legjobban. Hiszen, ha elvitathatatlan, hogy fajtánknak új, frissebb érzékenységű vezetőtársadalomra van szüksége, akkor az átalakulás gyökereit elsősorban abba a talajba kell beereszteni, ahonnan ez az új réteg alapértelmét és érzelmeit szívja, a középiskolába. Elmúlt évtizedek kényelmesebb álláspontjára többé nem helyezkedhetünk; szembe kell nézni az átalakuló étellel, szembe a sűrűn felhangzó vádakkal és szigorú önvizsgálatra kell kényszerítenünk önmagunkat: szülőt, tanárt, kívülállókat és hivatalosokat.

I. A kultuszminiszter úr egyik utóbbi, sokat emlegetett előadásában körvonalazta a mai középiskola válságának alapkérdéseit: a nevelési szempont elhanyagolódott az oktató szempont mellett, de még az oktatásban is áttolódott a súlypont az értelmi vezetésről a szakismeret közlésére. Az egyes iskolatípusok ilyenformán öncélú iskolákká alakultak s nem egyszer kihullott, vagy elhalványult bennük a világnézeti alap. Vegyük kiindulópontnak ezt a megállapítást és vizsgáljuk meg, hogy ha egyszer-egyszer rávetül a közérdeklődés a középiskolára, mi-féle kívánalmakkal lép fel?

a) A magyarság mai egyeteme a mai középiskolától széleskörű érdeklődéssel felkeltést és eléggé alapos ismeretanyagot kíván, persze erős gyakorlati színezettel. Folyton arra hivatkoznak, hogy a gyereket az életre kell nevelni s már korán hozzá kell szoktatni a meggyorsult és kiszélesedett élettempó friss átéléséhez. Ugyanakkor mindennapos a panasza: a középiskola túlterhel, a fejletlen gyermekagynak nem egyszer inkább kárára, mint hasznára van, a gyermekkedélyt pedig igen sokszor megsavanyítja. Más oldalról a főiskolák nem szűnnek meg a panasszal: a középiskolából kikerülő tömeg, a felső oktatás szempontjából, silány. Nincs elég anyag- és adatismerete, nincs kellő alapja ahhoz, hogy nagyobb zökkenő nélkül térhessen át a felsőbb oktatás szélesebb horizontú mezeire. Ha bölcsész lesz, küzd a latin nem-tudással, a történelmi, irodalmi, esztétikai ismeretek hiányával; ha mérnöknek készül; a mennyiségtan, fizika alapelemeivel is alig van tisztában, stb., stb. átfogóbb gondolkodásra pedig alig egy-egy képes.

b) Más oldalról az élet, de a közvélemény is azt szeretné, ha a középiskolából kikerülő ifjúság szilárd értelmi fejlettséggel, friss gondolkodóképességgel s viszonylag biztos ítélettel, kritikai készséggel rendelkezne. Odáig már eljutottunk, hogy még laikusok is ezt tartják a fontosabbnak. De: eddig rendkívül kevesen gondolták át, hogy az előbbi kívánság s ez az értelmi kifejeződés nem mindig, sőt csak a legértékesebb és legkitartóbb koponyáknál járhat együtt. S még ezeknél is ott van a háború utáni évek rettenetes akadálya: nem ritkán 60–70-es létszámú osztályokban folyik a tanítás, holott nevelésnek kellene folyni, sokkal szűkebb keretek között! S ami a legnagyobb baj, a nagy létszámon belül elképesztően sok a silány egyed, nem egyszer olyan értelmi és fantáziabeli korlátoltsággal, hogy a békeévek gyengébb polgáristáinak színvonalát is alig közelíti meg.

c) Csak akik mélyebben pillanthattak a mai középiskola életébe, azok előtt nem kétséges már régen, hogy a nevelő jelleg mindenekelőtt való. A magyarság mai elesettsége, a háború utáni züllés képtelen arányai egyenesen követelik, hogy a középiskola jellemeket, érző, meleg ember-egyedeket, minden — békebeli áldozattal szemben is helytálló! — magyarokat küldjön az életbe. Ez a karakterizáló jelleg talán az értelmnél is fontosabb; az értelmi hiány esetleg később pótolható, a jellembeli alapok hiányát az élet hullámozása ma csak ritkán engedi pótolni, vagy elsímitani. Persze, itt is szembenáll az iskola a nagy akadállyal: tudatos ráhatását szinte percről-percre ellensúlyozza a mai élet megalkuvása, igen sokszor céltudatos becstelensége. Az elhelyezkedés korán felöltő problémája aztán csak szaporítja az alig megerősödött s máris megpuhult jellemek légióját, szomorú perspektívát nyújtva eljövendő magyar nemzedékek egyenességére.

E legelsősorban felöltő kérdések mellett nem egyszer hangzott el a jogos panasz, leggyakrabban éppen a kultuszminiszter úr ajkáról: mai diák és mai szülő, egészen helytelenül, elhelyezkedési okmányok tekinti a középiskola végbizonyítványát. Valami torzra fordult szemlélet szinte követelő tételként állítja fel: az érettségi utalvány egy darab kenyérhez, a szellemi pályák valamelyikén, még akkor is, ha igen gyakran bukdácsolásoknak, görcsös, de értéktelen erőfeszítéseknek köszönheti megszületését. Alig van szülő, aki ne tartaná természetesen, hogy első osztályba került gyermekének egyszer feltétlenül érettségizni is kell. Az persze nem jut be a köztudatba, hogy ilyen, szinte terrorisztikus tömegérzés, egészségtelen virágokat terem. Sőt! Megölhet olyan egészséges gyökereket, melyekkel a mai középiskola, meglévő hibái mellett is, feltétlenül rendelkezik.

A ma középiskolájának alapvető kérdése az is: tömeget nevel-e, vagy egyéniséget, készségeket tesz-e tudatossá, vagy előkészítő feladata van? Nem lehet kétséges, hogy — bizonyos kollektív értékek tudatosítása mellett — az iskolának ma elsősorban egyénítő feladatai vannak, megfelelően annak, hogy végre mind többen érzik: sok közös alapvonal mellett sincs két egyforma gyereklélek. Hogy aztán jelenünk iskolája teljesíti-e feladatát, annak biztos fokmérője: mennyire marad kapcsolatban fiaival az érettségi után? S most nem pusztán a régi, itt-ott eddig is gyakran megnyilatkozott érzelmi kapcsolatokról, még csak nem is az u. n. diákszövetségekről, iskolabaráti szövetkezésekről van szó. Mindezek felszínen mozgó kísérletek, kiépítésre várnak. De méginkább kiépítésre vár az együvértartozás tudata, mely egyetlen körvonalon belül zárna össze a meglett felnőtt—tanár—gyerek—tanár—meglett felnőtt komplexumot. A mód egyéni, de fontos, annál is inkább, mert az életben és a főiskolákon ritkán adódik ilyen természetű megfelelő kapcsolat. A fiatalságnak sohasem volt ennyire szüksége biztatásra, tanácsra, támogatásra. Az iskolai munka értékét fémjelzi, ha érettségi után mind több és több volt tanítvány keresi fel szükségszerűen, belső kényszerből, érzésből volt tanárait.

Az előkészítés sokat vitatott kérdése sehogyszem akar nyugvópontonra jutni s ez nagyon érthető. Nemcsak a nagyközönség, hanem

keresni. Az új életkörülményektől formált új cél azonban nem tagadható. A ma középiskolájának olyan nemzedékeket kell kibocsátania, melyek igen szoros értelmi és együttérzési szintézisben olvasztják össze minden magyar réteg életproblémáit. Nem kell megijedni: nem végleges megalapozásra gondolunk; ezt elsősorban a fiatalság természete zárná ki. De igenis gondolunk arra, hogy a „mindenki mindenkiért“ elv magyar követelményeinek érzelmi tudatát már a középiskolában végleges birtokába kell vennie az ifjúságnak. Ez az érzelmi bizonyosság megfelelő későbbi irányítás mellett, értelmi, átélt, cselekvő bizonyossággá válhatik. Minden magyar réteg összeolvadása, tehát eljövendő magyar nemzedékek szempontjából elkerülhetetlen. Mert: ami el nem kezdődött, egyszer azt is el kell kezdeni!

Ha most tovább vizsgáljuk, mennyire felel, vagy felelhet meg a mai középiskola hivatásának, a megváltozott viszonyok szemszögéből pár pillantást kell vetnünk a szintén megváltozott három táplálóforrásra: gyerekre, tanárra, szülőre. A háromnak egymásmellé való állítása és egybevetése elárulja a szimmetriasíkokat, de az éles ütközőpontokat is.

II. „A gyerek örök!“ És mégsem az. Az utolsó évtizedek érték-szűrőjén ez a tétel is új értelmet kapott. Mert ha az alapokban meg is vannak az „örökség“ jegyei, tehát az elmúlt gyereknemzedékekhez való hasonlóság, a színék, kontúrok úgy megváltoztak és megsokasodtak, hogy hovatovább egészen új gyereklélekről beszélhetünk. S ennek az új léleknek van egy eddig alig észrevett alapvonása: nem bírja a „prédikációt“. Hihetetlenül rugalmas, befogad minden érzelmi és értelmi hatást, de értelmetlenül, ellenszenvvel, nem egyszer türelmetlen gúnnyal pislog minden régifajta, retorikus színezetű nevelési szólamra, mégha az teljes hittel és becsületességgel is árad feléje. Ez az a valami, amit manapság úgy szoktak kifejezni: „A mai gyerek túlzottan cinikus!“ — és: „Elvesztettem a kapcsolatot a gyerekekkel!“ Aki benne él, tudja, hogy főleg idősebb nevelőknél s éppen az értékesebbeknél, mennyi kint vált ki a töprengés: „Hol hibáztam el a dolgot?“ Pedig sokszor nem is elhibázásról van szó (bár, mit tagadjuk, ilyen is adódik), hanem *más* alapokon kiépült lelkek ellentétéről. Olyan ellentétről, mely megfelelően a lüktetőbb, idegesebb fejlődésnek, most gyorsabban és hevesebben jelentkezik. De ugyanakkor, midőn a mai gyereklélek nem tűri a piedesztálra helyezkedést, a régen elég gyakori retorikus stílus csökevényeit, rendkívül reagál a baráti, közvetlen, sokszor talán nyers humorral teli, de imponáló, mert szívet rejtegető nevelői lényegre. Ennek egyik magyarázata az, hogy a mai gyerek sokkal könnyedébb, sokrétűbb, bizonyos pontokon pedig felületesebb a réginél. Érdeklődési területe ezer szálból fonódik s így alapjában kevesebb ideje van az elmélyülésre. Az elmélyülés csak akkor következhetik be, ha megfelelő szuggesztív hatás bizonyossá teszi előtte, hogy egy centiméternyi mélységért érdemes feláldozni egyes közömbös területek látszat-színességét. A réginél csekélyebb kitartás hasonló gyökekből fakad. A ma gyermekének szeme széles síkban mozog; az életnek aránytalanul több pontját fogja fel, mint régen, tehát nehéz egy helyen időznie. Sajnos, a nagy tömeg nem is áll meg soha. A repülőgép sebességével száguld el a jelenségek felett s madártávlati képei csak a

felületeket mutatják. Ezért fontos, százszor fontosabb, mint régen, hogy sok olyan nevelőgyéniség akadjon, aki ezt a rohanást korlátok közé szorítja s a távlatok mellett a mélységek szépségeit is hipnotizálni tudja. Persze, elaprózással, formalizmussal, a mai gyerek lelkétől idegen nehézkességgel, minden törekvés eredménytelen.

Mert azt is figyelembe kell venni, hogy a ma gyermekének érdeklődése nem annyira önmagáért való tudásszomj, mint erős, ösztönös utilitárius ízekkel itatott kíváncsiság és megoldási vágy. Annyit hall az élet könyörtelenségéről, hogy előbb ösztönösen, aztán tudatosan a hasznossági szempont jut nála előtérbe. Ez pedig mindenre alkalmas, csak jellem és elmélyülés fejlesztésre nem. Szerencse, hogy — miként láttuk — a mai gyereklélek rendkívül hajlítható; óvni kell tehát, hogy a hasznossági-élmény egyoldalúan meg ne gyökerezzen benne. Ez a megóvómunka aztán annál is fontosabb, mert a ma gyermekében két olyan vonás kezd kifejlődni, melyek mindegyike külön-külön is, együttvéve pedig erőteljesen hozzásegíthet bizonyos régi sebek beforradásához. Ez a két pont: erőteljes szociális érzék és a régiekénél tudatosabb nacionalizmus.

Aki friss, érdeklődő szemmel nézi, észrevehette, hogy a mai fiúk nemzeti érzése — felszínes látszatok ellenére is — éppen a sajátos körülményeknél fogva, szilárdabb, emelkedettebb, mint volt a régieké. Nem abból következtetjük ezt, hogy folyton előttük lebeg a megcsontított ország képe, se abból, hogy — ha sokszor csak érzelmileg is — majd minden megmozdulásukba belevegyítik az integritás, a revízió gondolatát. A fiatal magyar nemzedékek mindenkor erős nacionalizmust árultak el, szentnek tartották az ősi magyar állam függetlenségét, csak-hogy inkább mint bizonyos számú népcsoport anyaföldjét tekintették hazájukat. A mai diákgyerek továbbjutott s éppen ez a „tovább“ a biztató. Nemcsak azt érzi, hogy van magyar föld, szentistváni magyar állam, hanem azt is, hogy van speciális magyar lélek, magyar fajiség, erényekkel, hibákkal, de merőben elkülönülve a bennünket környező egyéb népfajokétól. A megszállókban különböző lélekfaját is lát, mely szellemében is ellensége azoknak a speciális faji vonásoknak, melyeknek birtokában népünk egyéni életet élhet és szabadon fejtheti ki képességeit. Akárhány jelét láttuk a fiúk közt ennek a „több“-nek s láttuk azt, hogy ez a csírázó valami — okos történet szemlélettel — gyarapítható. Mindez azzal az örvendetes tudattal tölt el, hogy az új magyarok nem fogják elalattatni öntudatukat. S ez az öntudat később talán majd nemcsak a veszteséget látja, hanem az idegen lelkiséget is, kísérve attól a biztos tudattól, hogy ezt az idegen pszihét csak a magunkénak teljes, tudatos kivirágztatásával lehet legyőzni.

A másik biztató mozzanat — hirtelenében nem is tudjuk, pillanatnyilag nem fontosabb-e? — a mai fiúk fejlett szociális érzéke. Úgy érezzük, ha valaha, most megvan a lehetőség arra, hogy ez az évtizedek óta agyonkompromittált, üres szólamná dagasztott szó a maga nemes tartalma szerint lépjen jogaiba. Persze, a mai felnőttek nehezen fogják jogaiba léptetni, hiszen a mi szánkon — ritka kivételektől eltekintve — üres-jelszóként puffog el. De talán megvalósítja majd az a mai ifjúság,

mely több nyomorúságot látott, korábban ébredt rá a visszasságokra s éppen ezért már most több benne a megértés, az egymás iránti szeretet, a segíteni vágyás, mint volt a régiben. Sok jelét látjuk a fiúk közt ennek a magyar aeternitással harmoniában csirázó szociális érzéknek, áldozatkészségnek s ezt tartjuk a mai idők legnagyobb nyereségének. Tőlünk függ, hogy ez az ifjú lelkekben zsibongó valami kivirágozzék s képes legyen valóban megértő szemmel bámulni a szakadékokba. S talán, talán meg is tisztítani a magyar életet attól a sok giz-gasztól, melyet az utolsó félszázad önmagától elrugaszkodott embere minden szégyenkezés nélkül tenyésztett ki.

III. Ha van mai gyereklélek, van átalakulóban lévő tanárlélek is és bizony ez igen komplikált valami. Hála Isten, a régi esernyős, szórakozott típus lassan-lassan már a színpadi deszkákról is eltűnik. Persze, mindez még nem jelenti minden probléma megoldását. De egyet megállapíthatunk: Mind többen és többen jönnek rá a tanári rend tagjai közül arra, hogy az igazi tanári léleknek, az áldozatoság, emelkedettség mellett egyéb alapvető jegyei is vannak: a tudatosság és a friss, szinte művészi hajlékonyság. Hogy az igazi tanár tudatos nevelő is, eddig már régen eljutottunk; azonban kell, hogy művésze legyen hivatásának. S ez az, amit még nem mindenki ért meg. Alapvető törvény: az iskola nem lehet unalom, megszokottság színhelye, nem lehet daráló malom. Pedig azzá válik, ha az órák, napok, évek kijegecesedett keretek közt folynak le. Bármilyen furcsán hangzik: a nevelői foglalkozás óriási előnye, minden egyéb foglalkozással szemben, a változatosság. Érződjék meg ez a friss, fordulatossá váltózatosság óráról órára a gyereklélekben is. Állítani merjük: a mai jó tanárban, az alapos tudás és a tudatos nevelői szellem mellett, jó adagnak kell lenni az alkotó színész könnyedségéből is. De persze: művész legyen és ne ripacs. Csodahangszeren játszik, de a hangforrás a legkisebb melléfogásra is kakofonikus hangokat rezdíthet meg. Egyéni s mégis tömeglélekkel dolgozik, mely állhatatlan, változatosságra vágyik s nem tűri a modorosságot. Amit friss tanári munkának mondunk, az nem egyéb, mint a tudás, a nevelői tudatosság és a jó színész technikai ügyességének szerencsés összekeverése. Bármelyik hiányozzék, hibák ütözkönek ki. S a mai gyerek fentvázolt tulajdonságainál fogva jobban kidomborodhatnak, mint a háború előtt.

Persze azt sem szabad elfeledni, hogy ez a tanárlélek érzékeny is, hiszen egyrészt érzékeny lelkekkel foglalkozik, másrészt maga is súlyos balyu alatt görnyed. Nem csoda, ha fáj neki, ha nem egyszer felületesen, laikus kézzel, igen gyakran rosszindulattal nyulnak hozzá. Emberek vagyunk, tehát nem lehet hibátlan a tanári rend sem; de — főleg a nagyközönséggel és az ujságok egy részével szemben védtelenebb, mint Magyarország bármely más szellemi rétege. Pedig hasonlíthatatlanul műveltebb, képzetlenebb, s mind több és több egyedében hozzáértőbb, mint volt régebben. Talán ezért is hangzik el oly gyakran, hogy a mai tanárság túlságosan kiéli szakját s ezáltal a gyerek túlterhelődik. A hivatott tanárnál ez kevésbé van meg, mint régen. Rossz tanárok viszont — sajnos — voltak, vannak és . . . Lesznek? Reméljük, idővel nem.

S valamit itt nem szabad figyelmen kívül hagyni. A tanári, nevelői hatásnak egyik fontos titka mindig az észrevétlen imponálási-tudás volt. Persze, nem az olimpuszi „élet-halál tekintélyre“ gondolunk, hanem arra a sokszor nem is minden ponton megmagyarázható férfias hatóerőre, melynek elemei közt a derűtől a komolysáig, a biztos tudástól a könnyed szellemességig, a gyerekismerő szeretetteljes simogatástól az ugyan-csak szeretetteljes szigorúsáig minden közbeeső elem eggyéolvad. Ha most azt vizsgáljuk, megvan-e minden esetben a teljes imponálási kapcsolat mai gyerek és mai tanár közt, itt találunk némi, eddig alig észrevett törést. Hogy ezt a kényes pontot világosan megértsük, vissza kell fordulnunk a mai gyerek lelkéhez. Ahogy a régi, a mai gyerek is biztos tudást kíván tanárjától. De mert jobban kritizál és ellenőriz, mint ősei s mivel az új idők kissé más szögben állították eléje a tekintélyi elvet, a biztos tudás hiányát nehezebben nézi el, mint elődjei. Ugyanakkor általános, minden irányú tájékozottságot is feltételez; illetőleg: csak azt hallgatja orákulumként, akiben ezt a készséget is megpillantja, mégpedig könnyed, sőt szellemes közlési formák közt. S ez nem csak azt jelenti, hogy a szakanyag minden részére kiterjedő jártasságról kell időnként tanúbizonyosságot tenni, hanem művészetről, sportról, irodalomról, mindennapi életproblémákról is. A gyereknevelés biztos alapja a bizalom. Bizalom azonban csak a szindús kedélynek jár s a bizalomnak az ára aránylag szűk keret ügyannyira, hogy az egyénítő munka ma gyakran inkább játszódik le az órán kívül, mint az óra alatti érintkezésben. De csak akkor, ha az imponálási alap töretlen; ha a mai tanár tud, amellet pedig friss, könnyed, ezerszálú érdeklődésű; sőt — nem kell készakarva félreérteni! — a komolyságon túl majdnem olyan „minden hájjal megkent“ (vagy legalább is a fiúk szemében annak látszik), mint a mai gyerek. Nem „koma,“ de idősebb jóbarát, aki adott esetben pajtás is tud lenni, de szinte az apánál szigorúbb is. *Ilyen* keretek közt felmagasló tekintély lesz; *ilyen* készségek mellett szinte észrevétlenül nevel, mert még a gyerek előtt látszatra közömbös szavaival is lelket alakít. Igen, talán ez ma a dolog lényege: a legkritikább esetben éleződjék ki racionális valóságussággal, hogy nagy dolgok forognak kockán. Mert ismétljük: a ma gyermeke nem tűri se a retorikát, se a koturnust, se a verklit.

Ha most már elmondottak lényegét *becsületos, élérzékenység nélküli őszinteséggel* akarjuk levonni, rá kell mutatnunk a törésre. A nevelésnek egyes idősebb *művészei* is bizonyos helyzeti hátrányba kerültek a mai, hirtelen változott gyerek pszichével szemben, hiszen a természetben ugrás nincs, után-ugrás még kevésbbé. De mennyivel hátrányosabb helyzetben vannak azok az idősebb nevelők, akik sohasem voltak művészei s a mellett tudatos gyakorló hivatásuknak. Mert, hogy ilyenek is vannak, botország volna tagadni. Viszont: a fiatalabb nevelő-nemzedék, kor és nevelődésbeli közelebbségénél fogva, bizonyos alig felbecsülhető helyzeti előnnyel rendelkezik a mai gyereklélekhez való viszonyában. Annál megbocsáthatatlanabb, ha mégis akad olyan, aki se művésze, se tudatos, biztos érzékű művelője a nevelésnek. Mert ami az előző esetben az idő sodrából fakadó hiba, az a másodikban jóakarattal is alig menthető;

tehát szinte bűn, vagy — pályatévésztés. Egy bizonyos: akár az idősebb, akár az újabb tanárnemzedékre gondolunk, a sok egymást keresztező és néha gyengítő hatóerő miatt rendkívül erős, friss, pszichológikus érzékű színes tanáregyenlőségekre van szükség. Ez a legfontosabb. Minden jó végső ponton belőle eredhet, hiánya igen sok bajnak lehet kútforrása. Ezért kell örömmel üdvözölni a kultuszminiszter úrnak a tanárképzés reformjára vonatkozó törekvéseit. Reméljük, a reform nehezen ellenőrizhető végrehajtói, tehát a „kiképzők,“ nem keresztezik majd a miniszter úr nagy horderejű törekvéseit; magyarul: nem fullasztják formalizmusba ezt az életbevágóan fontos dolgot. Mert erre a tanárképzés illetőleg nem-képzés körül rengeteg volt a szomorú példa.

Abban is nagyon igaza van a miniszter úrnak, hogy a nevelés, bizonyos pontokon, újabban kissé háttérbe szorult, jóllehet — nem egy szerencsés esetben — ennek az ellenkezőjét is meg lehet figyelni. Pedig a jellem, az akarat kiformálása valóban fontosabb, illetőleg elsődlegesebb minden „tanítás“-nál. A magyar tanár ideálja éppen ezért csak az okos, *józan* történelmi tudattól fűtött, szaktárgyaiban, de általános területeken is biztosan mozgó egyenes nevelőművész lehet. Ha azonban a követelmény nem minden esetben valósítható meg, azt mernők mondani, essék inkább némi hiány a képzettség rovására, mintsem a jellem, akaratot, reális optimizmust, derűt nevelő művészetre. Sokat beszélnek az angol példáról s van is abban valami. Nem kell anglomaniába esnünk, hogy átértsük: „Az angol nevelés nem tett egyebet, mint az ész egyoldalú megterhelésének kitalálta az ellenszerét. A mi kontinentális iskolánkkal szemben az akarat, a jellem és a test nevelése aránytalanul fontosabb benne, mint a puszta értelemé. Jelszava, melyet meg is valósít: education before instruction (a nevelés a tanítás előtt!). Az általános műveltségnek jellembeli — akaratit és nem értelmi mozzanata van előtérben: az ifjúból mindenekelőtt *gentleman and man*-t akar formálni, akinek életcélja nem a puszta tudás, hanem a cselekvés a családi, társadalmi, gazdasági, politikai téren.“ (Kornis: Az államférfi. II. 279—80.) Talán nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy ez az ideál, különleges magyar ízzel telítve s okosan hozzásímitva nemzetünk anyagi erőihez, a mi ideálunktól sem eshetik távol. Ehhez van szükség megfelelő nevelőkre. S ha most még — ismerjük el — e téren vannak is hiányok, a magyar társadalom tudatos törekvése, komoly, alapos érdeklődésének megszületése megteremtheti a hibátlan állapotot. Mert ahogy például a nem is oly ritka, újságcikkekben való épít-fröccsentés rengeteget rombol, a szintén gyakori, de *elröppenő érzelmi* keretek közt mozgó „jó tanár“ — vállveregetés alig jelent valamit. A problémának gyökeres *értelmi újjáélesztése* van szükség! Talán így majd hamar eljön az idő, midőn a magyar tanári rend csupa derűs, teljes munkájú, képzett egyedből áll. Ehhez persze — s most „*mea culpa*“ az únos-untig elcsépelett szólamért — biztosabb anyagi keretekre is szükség van. Ha igaz, hogy fajtánk jövője szempontjából a nevelőnél senkisem végez fontosabb szellemi munkát, teljes munkát kell tőle követelni! Teljes munka azonban csak az ideálokra néző, gondtalan embertől telik. Az idealizmus megvan, a nyugodt idegek azonban kissé hiányzanak. Mert a nyugodt

idegek, meg a gondtalanság s így közvetve a teljes értékű tanári munka egyik fontos feltétele is, egy anyaméhben születtek.

IV. A vázolt értelmes, eredményes középiskolai munkának van ma egy égető középponti problémája, a *szelekció* s ebbe szorosán beletartozik a mai szülőtársadalom, a család kérdése. Gyakran hangzik fel a követelés: Erősebben kellene szelektálni, úgy, ahogy a békeévek iskolája tette. Szinte nap-nap mellett lehet hallani, főleg a korosabbak ajkáról: „Mi is ötvenen, hatvanan kezdtük, de jó, ha tizenöt-húszan érettségit kaptunk.“ Hát: mindebben sok az igazság; sőt: ez az alapigazság! De nézzük meg az érem másik oldalát.

A békeévekhez képest, a háború óta, tömegek, hozzá egészen heterogén összetételű tömegek kopogtatnak évről-évre a középiskola kapuján. Mindez alapjában véve örvendetes volna, hiszen a nemzeti műveltségszínvonal kiszélesedését jelentené, ha nem volna ott a „ha . . .“ A „ha“ pedig azt jelenti, hogy színvonal szélesedésről csak akkor beszélhetnénk, ha a mennyiség minőségét is jelentene, ha a bezúduló tömeg egészen értékes volna s ha ezt a nagyobb tömeget a középiskola felsőbb osztályaiban kivétel nélkül a tudás, a művelődés, a cselekvés áhitatos szeretete hajtaná. Sajnos, a helyzet megközelítőleg sem ez. S most nézzünk a bennélő ember szemével, de szinte a statisztikai adatok szárazságával.

I. Az új tömeg egyedeinek nagy hányada nem való középiskolába, sőt — az illető iskolafaj rendeltetését is figyelembe véve — gyakran még polgáriba se! Mert ha a bukási szám elég nagy százalékot mutat is, közel sem fejezi ki híven a lényegét, ahogy a statisztika igen gyakran csak külső formákat fejez ki. Mert jöjjünk végre becsületesen tisztába a következőkkel. A középiskolából — s ebben alig a tanárság a hibás! — megközelítőleg sem buknak ki mindazok, akik, se egyéniségüknél, se képességeiknél fogva nem valók szellemi pályára. Aki gyakrabban belepillanthatott a mai 40–50, sőt 60-as létszámú felsőbb osztályok életébe, az tapasztalhatta, hogy igen sok esetben a tanulóknak legfeljebb 30 %-a érdemelné meg, hogy becsületes mértékkel mért érettségit kapjon. S hogy mit jelent egy osztály életében, tehát a jövő szempontjából is, ez az alig kirostálható teherterhelés, azt csak az tudja, aki benne él. A baj azonban nem felül, hanem az alsó osztályokban, sőt már az elsőkben kezdődik. Mert ha igaz — és igaz! — hogy aránylag kevés felsős érdemli meg az érettségit, mint szellemi pályákra való útravalót, az alsókban nem ritkán 40–50 % olyan tanulóval kénytelen dolgozni a mai középiskola, aki *egyáltalán* nem való középiskolába. S ez a tömeg lehúz, akadályoz, tanácstalanná tesz. Itt van a baj gyökere! Az élet hozta azt a mindennapi szólamot: „Csak négy osztályt végezzen a fiam!“ Persze, ha ügyel-bajjal elvégezte a négyet: „Mért ne mehetne tovább?“ Ha viszont végképp nehézségek vannak: „Kérem, csak a négyet! Hova adjam négy gimnázium nélkül?“ Hogy magyarázza meg most már az ember, mikor eddig talán még egyetlen szülő sem értette meg: hogy „Asszonyom! — vagy: Uram! A „négy osztályt“ — kívánsága öli meg a mai középiskolát. Ha ön egyedül volna, Isten neki! De nincs egyedül! Tizen, húszan, talán harmincan is vannak egy-egy osztályban

az önéhez hasonlók; szerte az országban százan és ezren. Az ön érve pszichikai terror, melynek a kegyetlenség vádja, nem egyszer önvádja nélkül alig lehet ellenállni. Az ön érvei színvonalsüllyedést jelentenek most és jelentenek a jövőben. Jelentik egy csomó, valóban tehetséges lélek lassúbb, tunyább tempóját, burokban maradt munkaerejét, gyakori ellanyhulását. Hiszen ők repülni vágnak, de az ön gyermekéhez hasonló sok-sok gyerek miatt nem lehet velük repülni, de sokszor csak totyogni. Az ön gyermeke s még vagy 20—25 nem idevaló. De Isten bocsássa meg nekem, nem tudom megtenni, hogy ne törődjem velük is. Sőt Velük elsősorban, mert hátha . . . ! Pedig tudom, hogy ez a „hátha“ ritkán, majdnem sohasem következik be. Tudom, hogy e „hátha“ miatt lassúbb lesz a tempó, silányabb a valóban értékesek megalapozottsága s kevésbé töretlen a későbbi munka. A tanár is érző ember ezért ez a „hátha“, meg az ön érvei teszik, hogy sok-sok értékesnek indult gyerek devalvált érdeklődéssel kerül a felsőbb osztályokba, hiszen lehúzta a kezdettől devalváltak elképesztően nagy száma és ostroma“!

2. Ezt kellene mondani s ez az, amit eddig még nem értettek meg. Nem értették meg, hogy a bukottakon, az ismétlőkön, a kiselejtezeteken túl is van egy diák-szellemi proletáriátus, mely nyúggal, undorral, kínlódással talán eljut a negyedikig, de lehúzza az értékesebb elemet. Nemcsak a bukottaknak, ezeknek sincs helyük a középiskolában. De kiselejtezésük szinte lehetetlen! Mert ide bekapcsolódik valami más is, amit így lehetne körvonalazni: *szegénység és tanulási jog*. S itt mindjárt le kell szögezni valamit. Nincs nagyobb öröme a valóban hivatott tanárnak, mintha valamelyik szegénysorsú tanítványában tehetséget lát. Óvja, vezeti, hóna alá nyúl erkölcsileg, ha tud anyagilag is, csakhogy jobbmódú társával megközelítőleg egyforma vértzetben indíthassa neki az életnek. A tehetséges szegénység joga a leghatalmasabb tanulási jog, mert — ép nemzetben belül — a középosztály felfrissülésének legegészségesebb módja. Ha valahol, e téren ezer tennivaló és kötelesség van a társadalom és tanár számára egyaránt. De nem habozunk kimondani: éppen ilyen kötelessége tanárnak és társadalomnak, hogy sarokba vágva minden álhumanizmust, a tehetségtelen szegény tanuló elől (de a korlátolt jómódú elől is!) minden eszközzel elzárja a szellemi pályákhoz való közeledés lehetőségét. S ez nincs meg ma! Mert a középiskolába özönlő új tömegeknek igen tekintélyes hányada, sajnós, ilyen megítélés alá esik. Nem a szegénységben van tehát a hiba, hanem ott, hogy rengeteg szegényebb szülő hozza, néha képtelen áldozatok árán, olyan gyereket a középiskolába, akinek szellemi képességei a legalsó fokon mozognak. Ehhez járul aztán a környezet terhe. Hiszen jobbmódú, szélesebb horizontú környezet sem faraghat korlátolt gyerekből értelmet; mennyivel inkább nem a kezdetlegesebb anyagi és szellemi körülmények. Magyarán: korlátolt gazdag és szegény fiúnak nincs helye a ma középiskolájában. Régen se volt, de akkor — fogjuk rá! — megengedhette magának a magyarság az elvétett esetek fényűzését. Ma nem. A tömeges esetekét még kevésbé!

3. S ha most az okokat, a baj mélyebb gyökerét is keressük, azt az egyszerűbb rétegek nosztalgikus vágyaiban leljük meg. Nemcsak az

a döntő, hogy: „Kérem, az ipari pályákhoz is kell legalább négy osztály! — (polgári!?) — hanem a gyerekeknek a szülők életkörülményeiből való mindenképpen kiemelése. S ez a háború óta — ezen oknál fogva — sokkal sűrűbb vágy, mint régen volt. Ismét örvendetes jelenségnek kellene mondanunk, ha csak a tehetségekre korlátozódnék. Sajnos, jórészt nem így van. A helyzet pedig annál is rosszabb, az illetékesek annál is gúzsbakötöttebbek, mivel a ma szülője hasonlíthatatlanul érzékenyebb és többet gondol gyereke haladásával, mint a régi. Igaz, itt sem fenéig tejfől. A hajsza ugyanis inkább a jelesért, tehát a „jegy“-ért folyik, mintsem a tudásért, a lelki színességért, mint öncélért. A gyakori kivételek nem dönthetik meg az igazságot: a tanulás, a törődés, az esetek nagyobb hányadában, minden ránevelési törekvés mellett is, csak a jó bizonyítványért folyik, hiszen az lesz az „útravaló“. Így aztán érthető és jogos is a gyakori panasz: a gyerek sokszor teherből tanul s a mindennapi studiumon túl egyéb, önművelésre alig gondol. A szülő is ritkán, tisztelet a kivételnek. De igen sok gyerekek ideje sincs ilyesmire, hiszen manapság majd minden harmadik mellett magántanító működik. S ez a legkárosabb jelek egyike. Nem ritka, még aránylag jobb tanulóknál sem, hogy a gyerekek 25—30 százaléka mankón bicog, azaz házitanítóra támaszkodik. Csak az iskola volna ebben a hibás? Az ember gyakran eltűnődik: Valahol végzetes hiba csúszott a gépbe! Képtelenség ezt a hibát állandóan és kizárólag a mai tanári rendben keresni.

4. A fentvázolt hamis érvek dzsungeljében aztán teljes lesz az eltévedés a későbbi évek folyamán. Mert ha a gyatrák egy része el is tűnik ötödikig, a vázolt okoknál fogva még mindig hatalmas ballaszt marad, a meg nem bukkottak, a „mázlisták“, a verejtékkel küzdők, de szellemi pályákra azért semmiképpen nem válók ballasztja. S mivel, mint azt a kultuszminiszter úr már nem egyszer megállapította, ma a legtöbben követelő útlevelnek tekintik az érettségit az állás felé, a felső osztályokban felhangzik a most már szemrehányó szólam: „Hát mért mért nem buktatták el alsóban?“ Bárhogy átérezzük és tiszteljük a szülőtársadalom mai kemény küzdelmeit, csak azt szűrhetjük le, hogy a középiskola — akarva-akaratlan, szívbeli és pszichikai kényszer alatt — beletévedt valami bénító álhumanizmus útvesztőjébe. Mert bizony igaz: a felsőbb osztályokban még nehezebben kerül sor az igazság szellemében való szelekcióra. Ez pedig végső fokon színvonalcsúszást jelent az iskola és a magyar élet szempontjából egyaránt. Ilyesformán aztán az sem csoda, hogy sok fiú az érettségi előtt sem tudja, hogy tulajdonképpen mit is akar? S itt nemcsak a pályaválasztásnak, elhelyezkedésnek ma szinte borzalmas problémája a ludas, hanem bizonyos ambícióbeli légüres tér is. Ez az esztendő folyamán majd mindig azoknál áll elő, akik a relatív összehasonlítás és a kényszerű álhumanizmus számár- lépcsőjén kerültek egyre feljebb, holott a közérdek és képességihiányuk nem tette kívánatosná, hogy feljebb kerüljenek. Hogy ez mennyire így van, azt legjobban az ifjúságnak a sportokhoz való újabb viszonya bizonyítja. Alig vették még észre, pedig igaz: a nagyobb rétegnél megszűnően van az önmagáért való sportolás; ide is bevonult a kényszerű utilitarizmus. Nem egy nagyobb tanuló azért fekszik rá valamelyik sport-

ágra és hanyagol el minden egyebet, mert távolról a profiszereződés, vagy az állás varázssugara vibrál feléje. Egy-egy be is vallja: „Kár túlságosan erőlködni. Ha jó sportember leszek, különösebb értelmi kulturáltság nélkül is meglesz az esetleg nagyobb darab kenyérem“.

5. Ezer és egy ok: mint gát, akadály, sürgős eltüntetésre várnak. S ha most még egyszer komolyan végiggondolja az ember az elmondottakat, csak egy ponton lyukadhat ki. A konklúziót akár tételszerűen is felállíthatjuk: 1) Vagy maradjon meg a középiskola eddigi hivatása, de akkor — a látszat és belső érzelmességünk ellenére is. — következetes, álhumanizmustól ment szelekciót kell végrehajtani. 2) Vagy: változzanak meg a mai keretek. Tertium non datur! Sed: periculum in mora!

V. A magyar jövő szempontjából nem közömbös, milyen lesz az új vezetőség; az ifjúság szempontjából nem közömbös, hogy alakul egyedileg s mint tömeg. Ha jövő felé nézünk, a mai középiskolán, tehát az ifjúságon belül nagy, egyetemes szempontokat is látni kényszerülünk. Olyan kérdések ezek, melyek a béke esztendeiben futó gondolatokként is alig ötlöttek fel s azóta is csak pislákoló fényvel csillannak meg egyszer-egyszer. Sőt: ez átfogó szempont nemcsak az ifjúság egyes rétegeiben, de a nevelők jórésztében is alig villan meg, legalább is nem következetes átgondolásban. Elsősorban arra gondolunk, hogy túl nagy a szakadék a középiskolás ifjúság lelkülete és a hasonló korú iparos ifjúságé között. Közeledést, egy-egy szűk körben mozgó cserkészkapcsolaton kívül, alig látunk; sőt: ennek szükségessége sem igen villan fel. S itt nem a szellemi, felkészültségbeli különbségekről van szó, hanem arról, hogy az elemi után — s ez ma még általános — a két réteg közt szörnyű szakadék tátong. (Nem tehetne itt valamit a levante-intézmény megfelelő átszervezése?) Siratni való lenne, ha ez a szakadék végképp áthidalhatatlannak is bizonyulna. Hiszen az egymásratalálástól rengeteg függ: az áhított, egészséges nemzeti szellem, az összesímulás, a csak ebben az esetben teljes eredményű vállvetett munka. Tudjuk: a munka oroszlánrésze itt a felnőttébb fiatalságra vár. Az előkészítést azonban valahogy bele kellene szorítani a középiskolás évek kereteibe, gyakorlatilag csak megkezdve a munkát, érzelmileg azonban fel is dolgozva. Botorság volna azt hinni, hogy problémái csak az u. n. művelt középosztály fiainak vannak. Az iparos, kereskedő, falusi társadalom szintén vajúdik, tapintgatja az új életlehetőségeket. Kell valamit tenni, hogy a két ág fiatalsága a jövőben kar-karban haladhasson. A magyarság egyszer már borzalmasan ráfizetett arra, hogy bekötött szemmel botorkált. Kövessük a békeévek magyarját minden jóban, de — az Istenért! — ne utánozzuk végzetes probléma-felnemímerését, helyesebben problémaelaltatását! Az már aztán magától értetődő, hogy a ma középiskolájának egyik legfontosabb feladata kell, hogy legyen annak a tudatosabb szociális szellemnek a kialakítása, mely a régiebb magyar nemzedékekből annyira hiányzott. Az ifjúságban megvan erre a hajlam s megvan arra is, hogy a nagy nemzetproblémákat, helyes vezetés mellett, tudatosan, okos történetpszemlélettel, rózsaszínű köd nélkül itassa magába. Részletekre itt nincs mód kitérni.

Különben is elég gondot adnak egyelőre a körvonalak, főleg ha meggondoljuk, hogy a ma középiskolájával kapcsolatban előttünk áll a lánynevelés egész komplexuma is. Mert bizony ez sem másodlagos kérdés, csak kissé más.

Végszónak egyet mondhatunk. Az élet valóban életszagú iskolát akar. De nem materialist, merev technikus érdeklődésűt, hanem szellemi és anyagi vonatkozásokban egyaránt szárnyalót és emberit! Nem igaz, hogy a mai élet egyetlen utilitárius vásárcsarnok; legalább is: nem szabad, hogy igaz legyen. Neveljen a ma iskolája talpraesettnek, életrevalónak, de adjon lelket, szellemet is és mentsen meg a fenyegető pszichikai elamerikanizálódástól. Botorság lenne, ha a valóban tapasztalható nagy gyakorlatiasság iránt nem keltenénk érdeklődést a fiúkban (az érzék különben is erős bennük!) De veszélyes a kérdés túlzott kiélezése. Hiszen a gyerek sohasem áll meg a kellő határnál. Mivel kritikai érzéke fejletlen, csak csodálni tud, rajongani, vagy gyűlölni. Ne szávaljanak előtte a felelőtlenek túl sokat az egyedül üdvözítő gyakorlatiasságról, mert előbb-utóbb egyoldalú lesz: megölködik benne az a finomabb valami, amit léleknek, szellemnek, esztétikumnak nevezünk. Utóvégre: park is van a világon, nemcsak fűrészmalom. Ugyis nehéz szabadulni a gondolattól: a ma embere inkább ösztönös önzésből, mint önmagáért való értékéért csodálja a XX. sz. gép és arany-hadseregét. Inkább a kényelmi eredményeket nézzük s nem a megjárt utat. Az a sok könny, vér, lelkesedés, akarat, ész, nemes szándék, mely pl. korunk egy-egy csodás találmányát megelőzte, ritkán jut bele termékenyítőleg az önmagát csodáló mai ember érdeklődésébe, hogy ne is szóljunk a tömegről. Ezért is nincs igazi nevelő jellege századunknak. Ezért nem szabad elfelejteni s elfelejtetni, hogy az anyagon, a „szent“ gyakorlatiasságon túl még van valami halk érték: szépség, érzelem, értelem.

Lőrincz Jenő dr.

A polgári fiúiskola reformja

I. A polgári fiúiskola helye a magyar iskolaszervezetben

A mai magyar társadalomban három, egymástól gazdasági és művelődési szempontból egyaránt elkülönülő réteget lehet megkülönböztetnünk.¹ Ez a három réteg más-más szerepet tölt be a nemzet életében és ennek megfelelően más-más a művelődési igénye is.

Legmagasabb az igénye a vezetésre, szellemi irányításra hivatott rétegnek, mely művelődéséért nagy áldozatokat képes hozni, legkisebb a munkát fizikailag végrehajtó rétegé, mely megelégszik a műveltség nélkülözhetetlen elemeivel is. A kettő között átmenetet képez az a nemzeti szempontból nagyjelentőségű réteg, mely anyagilag függetlenebb az alsó rétegnél s mely gazdasági életünknek mintegy a gerincét ké-

¹ Kratofil (= Kratofil Dezső, A polgári iskola újjászervezésének általános szempontjai. Gyak. Polg. Isk. Értesítő, Szeged, 1935-36.) 3.